

LBRIS

We know
books

DASSO SALDÍVAR

GARCÍA MÁRQUEZ
Călătoria spre obârșie

Traducere și note de
TUDORA ȘANDRU MEHEDINȚI



editura rao

CUPRINS

PREFAȚĂ: Gabriel García Márquez văzut de Dasso Saldívar	11
Capitolul 1	19
Capitolul 2	45
Capitolul 3	73
Capitolul 4	129
Capitolul 5	143
Capitolul 6	171
Capitolul 7	191
Capitolul 8	227
Capitolul 9	259
Capitolul 10	299
Capitolul 11	329
Capitolul 12	373
Capitolul 13	413
NOTE	485
MULTUMIRI	565

CAPITOLUL 1

Întoarcerea la obârșie

Barrancas: obârșia obârșiei

Soții Márquez Hernández sosiți din Spania

Pașnicul bijutier Nicolás Márquez

Războiul de O Mie de Zile

Colonelului nu are cine să-i scrie

Duelul dintre Nicolás Márquez și Medardo Pacheco

Exodul familiei Márquez Iguarán

Călătoria pe care a făcut-o Gabriel García Márquez cu mama sa la Aracataca, la începutul lunii martie a anului 1952¹, pentru a vinde casa bunicilor unde se născuse, este, poate, așa cum avea s-o declare mulți ani mai târziu, unul dintre faptele hotărâtoare din viața lui literară.

García Márquez era un tânăr prozator de douăzeci și cinci de ani, convins că orice roman bun este astfel în funcție de două condiții simultane: să fie o transpunere poetică a realității și, totodată, un fel de ghicitoare încifrată a lumii. De cinci ani de zile tot încerca să găsească o soluție literară pentru universul de coșmaruri al copilăriei lui în povestirile din volumul *Ochi de câine albastru*, într-un protoroman amorf și interminabil intitulat *Casa*, și în două sau trei versiuni din *Vijelia*. Însă întoarcerea în satul natal i-a permis să vadă că e departe de a izbândi pe drumul pe care apucase². Și-a dat seama că, pentru a recâștiga timpul din urmă și pentru a ajunge până în miezul a ceea ce tocmai văzuse în Aracataca (ruină și singurătate), avea nevoie de o perspectivă mai amplă și, în consecință, trebuia să meargă înapoi pe firul trecutului copilăriei și să pătrundă în timpul și în satele din La Guajira, de unde proveneau buncii din partea mamei.

Chiar în trenul cu care s-au întors la Barranquilla, unde locuia de doi ani, colaborând la ziarul *El Herald*, a început s-o întrebe pe mama despre bunici: cine fuseseră în realitate, de unde și când ajunseseră în Aracataca, cine era bărbatul pe care colonelul Márquez

fusese nevoit să-l omoare într-un duel, cu patruzeci și patru de ani în urmă și, în sfârșit, cine au fost cei care întemeiaseră din nou Aracataca, împreună cu soții Márquez Iguarán, începând din anul cometei Halley.

Când s-a întors la Barranquilla, nu numai că a renunțat să mai scrie la romanul *Casa* și a reelaborat *Vijelia*³, ci a simțit mai imperios ca oricând nevoia de a-și continua, ca în povestirea lui Alejo Carpentier, călătoria spre obârșie* sau, mai bine zis, spre obârșia obârșiei: spre obârșia bunicilor, căci tot ce se întâmplase în casa pe care tocmai o vânduseră, începând cu nașterea lui, era legat într-un fel sau altul de destinul mai îndepărtat al lui Nicolás Ricardo Márquez și al Tranquilinei Iguarán Cotes.

Și astfel, în anul următor, García Márquez avea să întreprindă o călătorie mai îndelungată la Valledupar și La Guajira, vânzând, sau făcându-se că vinde, enciclopedii și cărți de la editura Uteha, în căutarea satelor și locurilor din amintirile strămoșilor, urmând în sens invers drumul pe care soarta li-l trasase acestora, la sfârșitul primului deceniu al secolului XX. Atât în călătoria aceasta esențială, cât și în altele pe care le făcuse de la începutul anilor '50, a fost însoțit de prietenul și consăteanul lui Rafael Escalona, „nepotul episcopului“, care, pe lângă faptul că îi arăta La Guajira profundă, l-a ajutat să identifice scenarii și personaje din multe dintre poveștile auzite de la bunici în Aracataca, pe vremea copilăriei lui.

Într-o zi, pe când stăteau și beau bere în singura cârciumă din sătucul La Paz⁴, vecin cu Valledupar, s-au pomenit cu un oarecar José Arcadio: un bărbat înalt și voinic, cu pălărie de cowboy, jambiere de călărie și revolver la cingătoare. Escalona, care îi era prieten, i l-a prezentat lui García Márquez. Bărbatul i-a întins scriitorului o mână hotărâtă și afectuoasă, întrebându-l: „Aveți vreo legătură cu colonelul Nicolás Márquez?“. Scriitorul i-a spus că e nepotul lui

„Atunci, și-a amintit omul, cu o veche complicitate familiară, înseamnă că bunicul dumneavoastră l-a omorât pe al meu.“⁵

Se numea Lisandro Pacheco și, într-adevăr, bunicul lui García Márquez, Nicolás Ricardo Márquez Mejía, fusese nevoit să-l omoare într-un duel pe bunicul lui, Medardo Pacheco Romero, cu patruzeci și cinci de ani în urmă, în satul Barrancas din La Guajira. Din precauție, Escalona i-a sugerat lui Lisandro să nu mai răscolească poveștea, căci Gabriel nu știe mare lucru și, bazându-se pe pasiunea și pe priceperea lui la armele de foc, i-a sustras revolverul din toc cu pretextul că vrea să-și încerce mâna la tragere la țintă; i-a descărcat chiulasa, lăsând un singur glonț, și i-a spus: „Ia să văd cum stau azi cu ochitul“⁶. Lisandro, măgulit, l-a îmboldit să tragă cât poștește și imediat s-au apucat amândoi să se ia la întrecere. Când l-au invitat și pe García Márquez să încerce, acesta a refuzat, dar între două beri s-a uitat mai departe la întrecerea lor.

Prudența compozitorului de *vallenatos*⁷, care ajunsese încă de pe atunci celebru, n-a fost necesară: cei doi s-au împrietenit atât de tare, încât „au petrecut trei zile și trei nopți“ în camionul de contrabandist al lui Lisandro Pacheco, „bând coniac cald și mâncând tocăniță cu carne de ied în memoria bunicilor morți“⁸. Preț de câteva zile, au mers prin satele din departamentele Cesar și La Guajira: El Copey, Valledupar, Manaure, Patillal, Urumita, Villanueva, San Juan del Cesar, Fonseca, Barrancas, Riohacha și Manaure. În această călătorie fundamentală, García Márquez și-a completat munca pe teren pentru ceea ce avea să fie, după paisprezece ani, *Un veac de singurătate*, și, în treacăt, Lisandro Pacheco i-a prezentat mai mulți ni naturali pe care bunicul său Nicolás Márquez îi risipise înainte, în timpul și după anii rătăcitori ai războiului civil de O Mie de Zile.

Cei doi nepoți trebuie să se fi oprit mai cu seamă în sătucul Barrancas, „ascunsă așezare“ din alte timpuri unde bunicii lor, la fel ca José Arcadio Buendía și Prudencio Aguilar, înainte de a fi

* Povestirea scriitorului cubanez Alejo Carpentier (1904–1980) se intitulează *Călătorie spre obârșie* (n. tr.)

⁷ Gen de muzică populară columbiană (n. tr.)

întemeiat Macondo, fuseseră doi oameni fericiți până când unul a fost nevoit să-l omoare pe celălalt într-un duel, la 19 octombrie 1908. Putem să considerăm că biografia lui Gabriel García Márquez începe în locul acela și de la acea dată, cu nouăsprezece ani înainte de nașterea lui, căci cele întâmplate în după-amiaza acelei zile în Barrancas vor prefigura destinul personal și literar al scriitorului: nu numai că vor înlesni întâlnirea părinților lui, șaisprezece ani mai târziu, ci constituie și cauza îndepărtată a rămânerii lui García Márquez să locuiască împreună cu bunicii în casa mare și fantomatică din Aracataca, faptul cel mai important pentru viitorul romancier.

Spre deosebire de majoritatea satelor din La Guajira, Barrancas a devenit o localitate cu o înfățișare modernă și relativ prosper datorită minei de cărbuni El Cerrejón. Dar când au sosit bunicii scriitorului venind din Riohacha, pe la începutul ultimului deceniu, era o așezare subredă, având stigmatul de a se fi abătut asupra ei diferite catastrofe și un litigiu religios-administrativ care, în mod surprinzător, îi dusesese numele până la Vatican.

La o altitudine de o sută cincizeci de metri deasupra nivelului mării, Barrancas este așezat pe malul de vest al râului Ranchería într-o vale îngustă din La Guajira interioară, pe coastele estice ale muntelui Sierra Nevada de Santa Marta și pe cele vestice ale munților Oca. Acest lucru îi imprimă o topografie diferită de cea din mare parte a satelor din La Guajira, cu pante blânde și o vegetație de un verde diafan, care, după miezul torid al zilei, aduce asfințitul răcoroase, cu vânturi ce coboară dinspre versanții muntelui. Deși fost întemeiat în 1664 de un misionar spaniol numit Barranco, foarte probabil ca la originea lui să fi fost îngrăditura de scânduri sau micul fort al negrilor fugari, așa cum au fost la început mulțurile și orașele din Caraibi. Indienii *cariaguiles*, o ramură a tribului *arhuaco*, s-au statornicit aici cultivând porumb, fasole, *yuca ahuyama*, o specie de bostan.

Barrancas a trăit, practic, într-o inerție bucolică până în 1746, când l-a tulburat prima spaimă a istoriei sale, căci samavolnicului episcop din Riohacha, Juan Nieto Polo del Águila, i s-a năzărit să-i acorde rangul de parohie, nesocotindu-i categoria administrativă de *corregimiento*⁷. Litigiul între episcop și primarul din Riohacha a ajuns la Vatican, și acesta și-a dat verdictul în favoarea vicarului său, ceea ce a obligat autoritatea civilă să-i acorde satului Barrancas categoria artificială de oraș. Douăzeci și trei de ani mai târziu, în urma revoltei indienilor din La Guajira, a devenit avanpostul trupelor regale care i-au reprimat fără cruțare pe băștinași, deschizându-se astfel o lungă și dură perioadă de conservatorism, până într-atât încât în 1813 (anul primului război civil columbian) a apărut paradoxul că primarul era regalist și consiliul patriot. După bătălia de la Barrancas, care a avut loc în timpul Războiului de Independență, localitatea a intrat într-o lentă decadere, accelerată în 1860 prin masiva imigrare a locuitorilor satului vecin Moreno, distrus de unul dintre conflictele armate tipice regiunii⁸.

Când, în 1881, romancierul Jorge Isaacs a sosit aici cu scopul de a studia și exploata zăcămintele de cărbune de la El Cerrejón, s-ar fi putut spune că pentru Barrancas calvarul avea să ia sfârșit. Dar fericitul destin literar al autorului romanului *María* n-a însemnat altceva decât un dezastru ca întreprinzător. Desemnat de către președintele Rafael Núñez secretar general al comisiei științifice constituite în acest scop, Isaacs, care avea să descopere și minele de huilă din Aracataca, a izbutit să adune parteneri și tehnologie englezească pentru a începe exploatarea minelor din Barrancas, și în curând s-au montat primele șine între Barrancas și Riohacha. Însă, așa cum avea să i se întâmple și în alte rânduri romancierului, proiectul său a eșuat și a fost amânat vreme de o sută de ani⁹.

Astfel că, atunci când au sosit aici bunicii lui García Márquez venind din Riohacha, la începutul ultimului deceniu al secolului,

⁷ Unitate de organizare teritorială din vechea Spanie, adoptată în Lumea Nouă, condusă de un *corregidor* cu atribuțiile unui șef militar și civil (n. tr.)

Barrancas nu numai că era cufundat mai departe într-o decadentă seculară, ci își pierduse până și condiția de municipalitate, redevenind un răstimp *corregimiento* al municipiului vecin, Fonseca. Totuși, soților Márquez Iguarán trebuie să li se fi părut un paradis de verdeață, pace și liniște, în comparație cu orașul încins, plin de praf și de salpetru, pe care îl lăsaseră în urmă.

Nicolás Ricardo Márquez Mejía se născuse la Riohacha, la 7 februarie 1864, dar fusese crescut departe, în El Carmen de Bolívar, de bunica lui din partea mamei, Josefa Francisca Vidal, și până la șaptesprezece ani nu s-a întors în orașul natal, unde a învățat meșteșugul aurăriei de la tatăl lui, Nicolás del Carmen Márquez Hernández. Despre copilăria și tinerețea bunicului lui García Márquez se știe prea puțin: că, în afară de Riohacha, a mai fost și la Camarones, că n-a putut termina decât școala primară și că sărăcie l-a împiedicat să urmeze liceul, fiind trimis, de mic copil, să muncească la forjă cu părintele lui¹⁰. După ce a avut doi fii naturali cu Altagracia Valdeblánquez, Nicolás Márquez s-a căsătorit, la douăzeci și unu de ani, cu o distinsă fată din Riohacha, care îi era vară primară: Tranquilina Iguarán Cotes, născută la 5 iulie 1863, urmașă a unor galicieni care ajunseseră în La Guajira columbiană trecând prin Venezuela. Abia căsătoriți, Nicolás a plecat în Panamá, unde a lucrat câteva luni cu unchiul lui, José María Mejía Vidal, și s-a întors la puțină vreme după nașterea primului său fiu, Juan de Dios, în 1888. Anul următor vine pe lume, tot la Riohacha, cel de al doilea copil, Margarita, iar mama scriitorului, Luisa Santiaga, se naște la Barrancas, la 25 iulie 1905.

Străbunicul romancierului, Nicolás del Carmen Márquez Hernández, se născuse în 1820 în Castilia, ca și părinții lui, Nicolás del Carmen Márquez și Juana Hernández. Când aceasta a rămas văduvă, a plecat în Columbia din Andaluzia, trecând prin Insulele Canare, cu fiul ei de doar câțiva ani, probabil pe la jumătatea celui de-al treilea deceniu al secolului al XIX-lea. După spusele mamei lui García Márquez, străbunicul Márquez Hernández l-a cunoscut

în copilărie, la zece ani, pe Bolívar, când Eliberatorul a făcut, în 1830, lunga sa călătorie pe fluviul Magdalena, îndreptându-se spre moarte. Sigur este că, crescând, străbunicul a devenit un maestru reputat în aurărie, meșteșug pe care avea să i-l transmită fiului și, la fel ca acesta, a avut nenumărați fii naturali în Riohacha, majoritatea cu Juana Alarcón, dând astfel naștere neamului Alarcón din La Guajira. Mai târziu s-a căsătorit cu Luisa Josefa Mejía Vidal, cu care a avut patru copii: Nicolás Ricardo, bunicul scriitorului, Armando, Francisco și Wenefrida Márquez Mejía, sora care i-a stat alături lui Nicolás Ricardo până la moarte.

La rândul ei, străstrăbunica văduvă a lui García Márquez, Juana Hernández de Márquez, întâlnise o a doua dragoste la Riohacha: Alas Iguarán, cu care a avut o fată, în 1827¹¹: Rosa Antonia Iguarán Hernández care, așadar, era soră vitregă cu străbunicul, Nicolás del Carmen Márquez Hernández. La rândul ei, Rosa Antonia a avut trei copii nelegitimi cu Agustín Cotes, originar din La Guajira: Tranquilina, bunica romancierului, Rosa Antonia și José Antonio Iguarán Cotes. Și astfel, grație străstrăbunicii castiliene care a ajuns în Columbia din Insulele Canare, într-un an neprecizat din al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, bunicii lui García Márquez au fost veri primari, ca José Arcadio și Úrsula Iguarán în *Un veac de singurătate*.

Întocmai ca părintele său în Riohacha, bunicul Nicolás Ricardo a ajuns în curând faimosul bijutier din Barrancas. În casa lui mare, cu uși și ferestre deschise în toate părțile, așezată într-un colț al pieței și pe diagonală față de cimitir, își avea atelierul cu asociatul lui, Eugenio Ríos, pe care îl adusese de la Riohacha pe când era doar un bălat, fiindcă era frate dinspre mamă cu Francisca Cimodosea Mejía, verișoara preaiubită cu care copilărise Nicolás la El Carmen de Bolívar și femeia care, după mulți ani, avea să-l crească pe García Márquez în Aracataca. Bunica Tranquilina dădea și ea o mână de ajutor la finisarea lucrărilor din atelier, incrustând rubine, curățând și lucruind bijuteriile. Însă, în vreme ce în Macondo colonelul Aureliano Buendía va fabrica numai peștișori de aur, peștișorii de

aur ai singurătății, în Barrancas bunicul făcea tot felul de piese: inele, cercei, brățări, lăntișoare și amulete cu mici animale. Însă după publicarea romanului *Un veac de singurătate*, moștenitorii acestor bijuterii expun mai cu seamă peștiișorii de aur, îndeosebi descendenții copiilor nelegitimi ai bunicului, care îi etalează cu satisfacția de a se afla în posesia simbolului heraldic care îi include în vasta junglă genealogică a scriitorului¹².

Foarte curând, Nicolás Márquez a pus mâna pe moșia *El Guásimo* de pe pământurile consăteanului său Benisio Solano Vidal, pe coastele muntelui Sierra Nevada de Santa Marta, iar mai târziu a cumpărat *El Istmo*, în împrejurimile satului, pe malul râului Rancheria¹³. Ca multe familii din Barrancas, care cultivau pe coastele munților Ocoporumb, fasole, yuca, bananieri, arbori de cafea și trestie-de-zahăr Nicolás Márquez s-a făcut și agricultor, cultivând mai ales trestie-de-zahăr, din al cărei suc fabrica într-un alambic de casă *chirrinchi*, un rachiu dens ce se vindea prin contrabandă.

Cu niște venituri generoase, cu doar trei copii născuți în cadrul căsătoriei: Juan de Dios, Margarita și Luisa Santiaga, mama scriitorului, și bucurându-se de un solid prestigiu personal și profesional într-o comunitate de oameni pașnici și solidari, Nicolás Márquez și Mejía și Tranquilina Iguarán Cotes păreau să fi găsit, în decadentul și bucolicul Barrancas, paradisul unei maturități și unei bătrâneți liniștite. Însă Războiul civil de O Mie de Zile și duelul între Nicolás și Medardo aveau să se abată asupra lor precum două catastrofe medievale într-un răstimp de opt ani, făcând ca proiectul lor de viață pașnică să dea greș și transformându-l pe bunic într-un bărbat trist, cu poveri apăsătoare pe conștiință, și ale cărui povestiri vor începe să modeleze, trei decenii mai târziu, destinul literar al nepotului său din Aracataca.

Cele o mie și una de întâmplări din război pe care copilul Gabriel le va auzi din gura bunicului, plimbându-se pe străzile din Aracataca sau traversând plantațiile de bananieri ca să se scalde în râușoarele ce izvorau din Sierra Nevada de Santa Marta, au început de pe

17 octombrie 1899, când liderii liberali Rafael Uribe Uribe, Benjamín Herrera și Gabriel Vargas Santos au condus lupta armată împotriva regimului conservator corupt și tiranic al Înnoirii, în fruntea căruia era pe atunci octogenarul Manuel Antonio Sanclemente.

Istoria Columbiei, ca aceea a majorității țărilor latinoamericane, este marcată de războaie civile, chiar dinainte de nașterea ei ca republică. Primul s-a declanșat în 1813, cu șase ani înainte de Independență, și a marcat momentul culminant al perioadei cunoscute cu numele de „Patria Toantă”: de la 1810 la 1816. Lupta între două modele de stat, centralist și federalist, a fost originea comună a douăzeci de războaie civile, generale și regionale, declarate și nedecarate, prin care a trecut Columbia de-a lungul secolului al XIX-lea. Evident, ceea ce ascundeau înfruntările între centraliști și federaliști era de fapt lupta între două modele de societate: cea conservatoare, retrogradă, alcătuită din rămășițe coloniale, susținută de latifundiarii și agroexportatorii conservatori, și cea liberală, anticlericală, adeptă a iluminismului francez, promovată de burghezia industrială și comercială în germene.

Cu începere din a doua jumătate a secolului, și între două războaie, clasele și grupurile societății columbiene au cunoscut mutații, interacționând într-o complexă urzeală socială, economică și politică, până au ajuns la marele contuberniu bipartidist care a fost regimul Înnoirii, prin care aristocrația liberal-conservatoare a manipulat statul în propriul său folos, marginalizând și reprimând ca sălbăticie orice contestare a partidelor și grupărilor din opoziție.

Înnoirea era condusă de liberalul independent Rafael Núñez și de conservatorul naționalist Miguel Antonio Caro. A fost o putere absolută preț de treizeci de ani, ce a început în 1878 ca un zid de stăvire a federalismului liberalilor radicali, al căror proiect de stat se bazase în repetate rânduri cu neputință de pus în practică într-o societate atât de dislocată ca aceea columbiană din secolul al XIX-lea. Aceptația apăsătoare, în general, autonomia reală a statelor federale în fața puterii centrale, modernizarea țării în industrie, comerț și educație,